

DOKUMENTUMOK

Sisa József

PÁKEI LAJOS, THEOPHIL HANSEN ÉS A BUDAPESTI JÓZSEF MŰEGYETEM

Pákei Lajos (1853–1921) a dualizmus Magyarországnak jelentősebb vidéki építésszei közé tartozott.¹ Mint Kolozsvár főépítésze sokat tett szülővárosáért: negyvenéves tevékenysége során a műszaki munkálatokat irányította, köz- és magánépületek sorát tervezte, felmérte a város műemlékeit. Kolozsvár városképétől fontosabb művei elválaszthatatlanok. Az unitárius kollégium, az Állami Építő, Fa- és Fémipari Szakiskola vagy az Iparmúzeum az itáliai neoreneszánsz azon visszafogott, kiegyensúlyozott arányokra törekvő változatát képviseli, amely valószínűleg legközelebb állt építési habitusához. A fő téri New York szálloda saroktoronyos tömbjével szemmel láthatóan a Budapestről importált mozgalmasabb, bombasztikusabb modorhoz próbált igazodni. De ő tervezte a fő téri Mátyás-emplék mű jellegzetes, bástyaszerű talapzatát is.

Bár városát dolgozó élete során becsülettel és szorgalommal szolgálta, Pákei szomorúan látta Kolozsvár lehetőségeinek határait, a budapesti építészet és építésszek – különösen az állami építkezések jóvoltából – Erdély-szerte növekvő dominanciáját. Ennek fényében meglepő – vagy éppen érthető? – hogy ő maga is Kolozsvár elhagyására és budapesti állás megszerzésére törekedett. Ez a kevésbé ismert tény az alább közölt dokumentum-füzérből, többek közt levélmásolatokból derül ki, melyet az építész kézíratos önéletírásához függelékként csatolt.²

A dokumentumok arról szólnak, miként pályázta meg Pákei 1886-ban a budapesti József műegyetem egyik állását. Ekkor az egyetemen széleskörű reformot vezettek be, amelynek egyik fő törekvése a történeti stílusok még alaposabb oktatása volt. A reform keretében került sor az ókori építészeti tanszék felállítására.³ A közölt dokumentumokból villanásszerű betekintést lehet nyerni a budapesti építésszek világába, ahová egy vidéki mesternek bejutni nem lehetett könnyű dolog; a jelek szerint Pákei pályázását igazából nem is vették komolyan, Pecz Samu és Czigler Győző mellett komoly esélyei nem lehettek. Különösen érdekesek a Theophil Hansen bécsi építészprofesszor által írott levelek. Valamikor nála tanult Pákei a bécsi Képzőművészeti Akadémián,⁴ és a kolozsvári mester az ő támogatását kérte – nem is hiába, hiszen Hansen tanácsát az állás betöltése kapcsán valóban bekérték Budapestről, és a bécsi professzor a jelek szerint tényleg ajánlotta Pákeit. Ez szokatlan dolog, hiszen közismert, hogy Hansen tanítványaival általában fensőbbeségesen viselkedett, és nemigen jeleskedett pályájuk egyengetésében.⁵ Különösen feltűnő, hogy Hansen a diszkréció határait is átlépve még a József műegyetem egyik tanárának hozzá írt levelét is elküldte Pákeinek. Az ügyben szerepelt a kultuszminisztérium Hansennal tegező viszonyban lévő építésze is, akinek a monogramja (W. A.) gyakorlatilag biztos, hogy Weber Antal személyét takarja. Mint ahogy Pákei írásából kiderül, az új tanszékre – a kolozsvári építész mellőzésével – Czigler Győzőt nevezték ki tanárnak.

Pákei 1905-ben, Czigler ez év március 28-án bekövetkezett halála után újból megpróbálkozott műegytemi állás megszerzésével – a tény rövid tárgyalásán túl ennek dokumentumait a kolozsvári építész már nem hozza. Próbálkozása ezúttal sem járt sikerrel, most Nagy Virgilt részesítették előnyben.⁶

Az alábbiakban következnek a Pákei-önéletrajz eddig ismeretlen függeléke. A központozásban és a helyesírásban egységesítést és egyes helyeken apró korrekciókat végeztem, illetve néhány kisebb, félreértésre okot adó elírást megszüntettem. Kis mértékben vonatkozik ez a német nyelvű levelekre is, melyeket Pákei nem eredetiben mellékel, hanem a függelékekbe bemásolt.

El nem ért eredmények kevésbé tartozván egy jelzett célú „életrajz” keretébe, de mert reám nézve mint élet törekvés magasabb ambitionnak – ha elérhettem volna – leginkább megfelelt volna, így tehát megemlítését nem mellőzhetem.

Az élet tapasztalataim alapján beigazolódott, hogy az én választott pályának – mint „építész” – ama valódi nemes értelemben Kolozsvár város nem való terrenum volt működési helyeül, mert hiányoznak azok az alapfeltételek, melyek ezen művészeti pálya gyakorlatára feltétlen szükségesek. Ezt saját tapasztalataim alapján csakhamar felismerve két ízben kíséreltem meg egy nekem teljesen megfelelő pályát választani, illetve elnyerni az ország fővárosában Budapesten, hol nemcsak kifejlett érzék, de a vagyoni helyzet is meg van e pálya gyakorlására.

Budapesten a József műegytemen a teljesen újra szervezett intézetben 1886-ban állították be az Ó-kori tanszéket. Erre a tanár állásra én is pályáztam és pedig nem minden remény nélkül, mert biztosra vettem, miután e tanszék betöltésére (Koppenhágai) Báró Hansen Theophilos a bécsi Akademie der bildenden Künste professora véleményének kikérdezése nélkül nem töltendik be – levén ő éppen ezen Styl-irányzat világhírű művésze, Görögországban (Athén) számos valódi Classicus kivitelű középületek megalkotója, hol őt mint második „Iktinus” az Ó-kor legnagyobb művésze nevével tisztelik –, s mert csakis az ő tanítványai közül jöhet valamelyik ajánlatba, tehát első sorban ő hozzá folyamodtam magos pártfogásáért.

Meg kell említenem, hogy ugyanezen alkalommal úgy a vallás és közökt. minister, valamint a Műegytem is kérte javaslatát. Erre a levelemre Hansentől a másik oldalon másolt levelet kaptam:

Wien 23. Juni 1886

Lieber Herr Pákei!

Soeben zurückgekehrt von einer Reise nach Berlin, wo ich hinzugerufen war, um Theil zu nehmen an dem hundertjährigen Jubiläum der dortigen Kunstakademie.

Ich beeile mich Ihnen daher zu sagen, dass ich hier bin und stehe zu Ihrem Dienst.

Von einem Professor der Technik in Pest bin ich wegen der Wahl des neuen Professors gefragt worden. Ich habe ihm sogleich geantwortet, und Ihnen [? recte = Sie] aufs wärmste empfohlen, diesen in aller Eile.

Ihr alter Freund Theof. Hansen

Hogy e levél mily megtisztelő és kedves volt, s ennek örültem annyira, mintha megnyertem volna a Prof. állást az biztos, de nem nyertem meg, mert hárman pályáztunk; Czigler Gyózó, Pecz Samu és én. Mindhárman Hansen tanítványai voltunk. Én és Pecz (Pecz S. már akkoriban assistens volt) egy és ugyanabban az időben, Czigler szintén Hansen tanítvány az előző időben, ki budapesti lakos; engemet ott kevesen ismertek ect. ect. – Cziglert nevezték ki.

Érdekesebb ügyemre vonatkozólag azonban egy másik levél, a melyet akkoriban, 1886. május 19-én a bpesti Polytechnikum legfőbb hatalmú egyénisége, N. N. irt Hansennek. Az az egyén, a kivel első sorban értekeztem több ízben, s ki megigérte – per Collega czímmel kitüntetve – mindent megtesz érdekemben.

Az illető a fenti kelettel az alábbi levelet intézte Hansenhez:

Hochgeehrter
Herr Ober-Baurath!

Von der Überzeugung geleitet, dass Euer Hochgeboren die Entwicklung der ungarischen technischen Hochschule und insbesondere der Abtheilung für Architektur mit wohlwollendem Interesse begleiten, erlaubt sich der Unterzeichnete mit einer Bitte an Sie heranzutreten, durch deren Erfüllung Sie nicht nur mich und eine Reihe von Collegen ausserordentlich verpflichten, sondern auch der Sache selbst einen wesentlichen Dienst erweisen würden.

An unserer Hochschule soll für das nächste Semester eine Lehr Kanzel für Antike Baukunst zum ersten male besetzt werden.

Auf Antrag der betreffenden Fachlehrer wurde zu diesem Behufe ein Concur ausgeschrieben, dessen Termin in kürzester Zeit abläuft, und an welchem sich voraussichtlich einer Ihrer Schüler Herr Samuel Pecz, nicht ohne Aussicht auf Unterstützung von Seite einiger Mitglieder des Lehr Körpers betheiligen wird. Ein anderer sehr begabter Architekt Ihrer Schule, Herr Vict. Czigler hat aus leicht begreiflichen Gründen, sich nicht zur Teilnahme an dem Concur entschlossen können, obwohl er bei einem anderen Modus der Besetzung gewiss auch gerne auf die Stelle reflektiren wurde. Damit ist die Sache jedoch durchaus nicht abgethan, da der Senat bei definitiver Behandlung der Angelegenheit, falls die Concur ausschreibung nicht das erhoffte Ergebniss zur Folge hat, auch jetzt noch eine unmittelbare Berufung beschliessen kann.

Es wäre für mich, und nicht weniger meine Collegen von unschätzbarem Werthe, wenn Sie, Herr Baron, sich dazu entschliessen könnten mir mitzuteilen, was in der That in Interesse der Entwicklung unserer Hochschule zu geschehen hätte, und wie insbesondere die wissenschaftliche und künstlerische Befähigung der beiden erwähnten Herren (Pecz und Czigler) sich zu einander verhält.

Es versteht sich von selbst, dass wir diese Information auf Ihrem Wunsche als ganz privater Natur betrachten würden, trotzdem seien Sie versichert, dass dieselbe auf den Entschluss des Lehrkörpers den wichtigsten Einfluss ausüben würde.

Eben dieser letztere Umstand lässt mich hoffen, dass Sie mein Anliegen wohlwollend aufnehmen und die vorgetragene Bitte erfüllen werden.

Mit Ausdrücke meiner vorzüglichsten Hochachtung, verbleibe ich
Herr Baron

Ihr Ergenester

.....

És most erre mit tett az én világhírű drága Professorom és Nagymesterem Hansen Theophilos?!

Elküldi nekem N. N. eredeti levelét a hozzá irt alábbi sorokkal:

Lieber Herr Pákey!

Diesen Brief beantworte ich sogleich, indem ich darin Ihnen [? recte = Sie] als den fleissigsten meiner Schüler empfahl. – Das dieser geschehen theilte ich Ihnen am 30. Mai mit.

Da Sie in Ihrem Brief, den ich heute den 5 Juni erhielt nichts davon erwähnen, so muss ich glauben, dass Sie denselben nicht erhalten haben.

Indem ich Ihnen vom Herzen Glück wünsche verbleibe ich Ihr alter aufrichtiger Freund und Lehrer.

Th. Hansen.

Ugyancsak ezen Ó-kori tanszék betöltése ügyében egy más oldalról is (a vallás és közoktatásügyi Ministerium) megkeresés lett intézve Hansenhez, a bécsi Képzőművészeti Akadémia Professorához. Ezen megkeresés szövegét bár nem ismerem, de hogy ez megtörtént, arról ugyancsak Hansen által május 3-án kelt leveléből vettem tudomást, melyet nekem szintén megküldött. E levél így szól:

Geehrtester Freund!

Ein junger Landsmann von Dir Herr Ludwig von Pákey der ein Schüler in der Akademie war, und ausserdem zwei Jahre in meinem Atalier gearbeitet hat, war in Clausenburg als Oberingenieur angestellt. Gegenwärtig bekleidet er die Stelle eines Direktors der dortigen technischen Schule. Als er mich heute besuchte, theilte er mit, dass er eine Gelegenheit zu finden seine Fähigkeit zu erweitern, den Wunsch habe nach Pest zu übersiedeln.

Da nun eine Stelle für einen Professor in Antike in der Technik ausgeschrieben ist, so beabsichtigt er sich um dieselbe zu bewerben.

Da ich seine Tätigkeit, ebenso seine lobenswerte Charakter kenne, so bin ich in der Lage zu constatiren, dass er wie wenige für eine solche Stelle geeignet ist. Ich erlaube mir daher Dich zu bitten, Dir einige von seinen Arbeiten zeigen zu lassen, weil ich überzeugt bin, dass Du finden wirst, dass ich nicht zu viel gesagt habe. Solltest Du ihm dabei behilflich sein können, so nützezt Du nicht den jungen Mann, sondern auch die Lehranstalt, die er gewiss Ehre machen würde, wenn er das Glück haben sollte, die Stelle zu erhalten.

Mit dem Wunsch, das Du nur es nicht uebel aufnimmst, Dich hiemit zu belästigen und mit meinem Dank an Dich und alle unsere aufrichtigen Collegen für Ihre angenehme Besuch schliesse ich mit dem herzlichen Grösse an Dich und Sie alle

Dein aufrichtig
ergebener Freund

Theophil Freiherr von Hansen
k.k. Oberbaurath.

Ez utóbbi levelet V/12. kelettel Budapestről kaptam. N. N. levele a következő szöveggel:

Az illető tanárokkal beszéltem; nézetök az, hogy ez alkalommal kilátás nincsen. Mindamellett célszerűnek gondolják, ha az „Építési szerkezet”-re nézve pályáznék, akkor lehetséges volna Uraságodat egyelőre másod helyen javaslatba hozni, mely jövőre nézve nem csekély előny volna.

– Maradok kiváló tisztelettel.

Kész szolgálja W. A.

Még egy levelet kaptam Budapestről jún. 22-i kelettel az alábbi tartalommal. Sz. K.

Tisztelt igazgató Ur!

Ma utazom Badegundba; mielőtt útra kelnék, beváltom ígéretem.

Beszéltem W. A. barátommal. A fővárosnál nem sokára szükség lesz a magasépítmenyi sectio főnöki állomásának betöltésére. Erre lehet önnek kilátása. De az állomáson csak akkor lesz véglegesíthető, ha honosított oklevele van. Ha ilyen nincs, nálunk a Műegyetemen oklevelet szerezhet, egy szigorlat alapján, melynek fő tárgya az építészeti tervezés, építészeti műtörténet, középítéstan és mellék tárgya a technikai fizika.

Az ősszel, szept. elején beszélni fogunk Lechner Lajos városi főmérnökkel; eleinte talán ideiglenes minőségbe lenne alkalmazva.

Írja meg, kérem, tegyünk-e majd lépéseket és hajlandó-e, ha nincs a magyar oklevél, megszerzésére a szükséges lépéseket megtenni?

Szívélyes üdvözléssel tisztelője Sz.K.

Jegyzet. Utóbbi sorokra meg kell jegyezmem, miután az Ó-kori tanszékre már előzetesen Czigler Győzöt akarták behelyezni s ezzel a budapesti Mérnök- és Építész-Egyletben szerzett munkásságát honorálni, az egész complicatio ebből creddt. Miután azonban tanulmányaimat három különböző helyen és pedig az első évet a budapesti Műegyetemen, 3 évet a müncheni Politechnikumon és 3 évet a bécsi Képzőművészeti Akadémián végeztem, tehát nekem u.n. „Építész oklevelem” nem volt, abban az időben ily nem is létezett, de Budapesten sem volt csak 1886-ban, annak is a végén, hiszen a mikor én „dühömben” kinyilvánítottam, ha csak ez a baj, hát megszerzem, én voltam a 2^{ik} vagy 3^{ik} jelentkező, ki állott elibe. No ha kell, ezt is megszerzem és meg is cselekedtem majdnem 3-4 heti Budapesten a Politechnikumon való tartózkodásom alatt, de már akkor eldőlt az ügyem, mert Cziglert nevezték ki – hiába szereztem cifra magyar diplomát. Arra a budapesti Építészeti sectio főnöki állásra pedig nem reflektáltam. Nekem építőművészeti pálya kellett, nem pedig vesződéssel járó administralis pálya. Ebből volt itt részem bőven.

1905 évben Czigler Győző elhalt, az Ó-kori építéstan tanszéke megüresedett, ki lett írva ismét ezen tanszékre való pályázat. Ekkor ismét pályáztam. Munkában megedzve, tapasztalatokban gazdagodva, ismereteimet kibővítve állottam az Ó-kori építészet mint eredeti idealomhoz híven a tanszék elnyeréséért újból sorompóba, támaszkodva J. Műegyetemen szerzett tudományos és a Képzőművészeti Akadémián tovább fejlesztett gyakorlati és művészi irányú iskolai előkészültsé-

gemre, melyet később magántanulmányok által fejlesztettem, a tanítás terén kifejett eredményes tevékenységemre, tankönyvek és számos szakértekezletekben nyilvános irodalmi működésemmre, az építészet legkülönbözőbb terén tervezett és létre hozott építészeti alkotásaimra.

Az Ó-kori építészet Nagymesterének, Hansen bárónak ajánlására stb. pályáztam azzal a hittel, hogy a nagy fáradtsággal gyűjtött esmereteim s kezdettől igaz benső érzéssel ápoltt és fejlesztett művészi irányzat szélesebb körű oktatásával hasznos munkásságot leszek képes kifejtem! – Czélt nem értem.

Ez volt Dr Berzeviczy Albert vallás és közoktatásügyi Minister idejében. – „A tanszék más pályázó által töltetvén be, folyamodásom nem volt kedvezően elintézhető.”

JEGYZETEK

- ¹ KELEMEN Lajos: Pákei Lajos. In: U.ő.: Művészettörténeti tanulmányok II. Bukarest, 1984. 309–312.; MURÁDIN-BEYER Katalin: Pákei Lajos kéziratosa önéletírása. Pavilon 8. sz. (1993) 42–49.; GUTTMAN Szabolcs: Pákei Lajos (1853–1921) kolozsvári hagyatéka. Pavilon 8. sz. (1993) 49–52.
- ² Kolozsvár (Cluj-Napoca), Arhivelor Statului: Fond 408. Fond Familial Pákey, II. Actele mebrilor familie. D. Pákei Pákey Lajos (1853–1921) a. Documenta personale Nr. de inv. 30. (A dokumentumot 1993-ban találtam meg, amikor az ún. egyezményes akadémiai ösztöndíj jóvoltából Kolozsváron tartózkodtam) – Murádin-Beyer Katalin közölte magát az önéletrajzot (lásd az előző jegyzetben i.m.), amelynek gépelt változatát a kolozsvári Unitárius Püspökség Levéltára őrzi; Murádin-Beyer minden bizonynyal ezt használta. A kolozsvári levéltárban lévő kéziratosa változat nyilván az eredeti, amelyhez a szóban forgó függelék is megvan.
- ³ SZENTKIRÁLYI Zoltán: Adatok a magyar építészképzés történetéhez. Építés-Építészettudomány III. 1971. 450–451.
- ⁴ Megjegyzendő. Hogy Pákei nem szerepelt a bécsi akadémia szabályosan beiratkozott hallgatói között, nevét nem tartalmazza FLEISCHER Gyula: Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián (Bp. 1935.) c. műve, így csak mint vendéghallgató látogathatta Hansen kurzusait.
- ⁵ Renate WAGNER-RIEGER – Mara REISSBERGER: Theophil von Hansen. Die Wiener Ringstrasse – Bild einer Epoche VIII/4. Wiesbaden, 1980. 3–5. – A témához általában lásd SISA József: Magyar építészek külföldi tanulmányai a 19. század második felében. Művészettörténeti Értesítő XLV. 1996. 3–4. sz. 169–186.
- ⁶ SZENTKIRÁLYI i.m. 454.